

STANISŁAW SROKA

FEHÉR ULÁSZLÓ HERCEG PANNONHALMÁN

Adalék a lengyel–magyar egyházi kapcsolatok
történetéhez a középkorban

A szerteágazó lengyel–magyar történelmi kötelékek közül nem hiányoznak az egyháztörténeti szálak sem. Lengyelország és Magyarország között az egyházi kapcsolat rögtön a kereszténység felvételét követően jött létre és fennmaradt a további évszázadok során is.

Jelen írásomban a két nemzet középkori egyházi kapcsolatainak számos epizódja közül szeretnék egyet bemutatni. Az események központi alakja Fehér Ulászló herceg, a pannonhalmi Szt. Márton bencés apátság kormányzója (gubernátora), akinek Nagy Lajos király adományozta e címet 1377-ben.

A Piastok kujáviai ágából származó Fehér Ulászló 1370-ig szerzetes volt a franciaországi Szt. Benigna kolostorban, Dijonban. Nagy Kázmér halála (1370. november 5.) után a lengyel trónt a korábban megkötött örökösödési egyezmény értelmében Nagy Lajos foglalta el, akit 1370. november 17-én Krakkóban koronáztak Lengyelország királyává. A trón elfoglalásában jelentős segítséget nyújtottak Lajosnak a kislengyelországi nemzetségek. Ugyanakkor ellenzékére talált a sértett nagylengyelországiakban, akikől Lajos megtagadta, hogy a koronázást Gniezónban tartsák, és még a koronázási jelvényeket sem volt hajlandó Nagylengyelország fővárosában elhelyezni.

Ebben a helyzetben fordultak a legbefolyásosabb és a királlyal leginkább szembehelyezkedő nemzetségek Fehér Ulászló herceghez, aki — mint említettem — Franciaországban, a dijoni kolostorban tartózkodott, és felkérték, hogy térjen vissza Lengyelországba és foglalja el a trónt. Fehér Ulászló egy, a dijoni kolostorba menesztett küldöttség révén szerzett tudomást Nagy Kázmér haláláról és az országban uralkodó politikai viszonyokról. Ahhoz viszont, hogy a lengyel trónra pályázhassék, felmentést kellett kapnia a szerzetesi fogadalom alól, amelyet a bencések közé lépésekor tett Dijonban. E célból elutazott Avignonba a pápához, és diszpenzációt kért tőle. A magyar udvarral való jó viszonyt szem előtt tartó pápai kúriától azonban semmilyen felmentést nem kapott szerzetesi fogadalma alól. Attól tartott ugyanis, hogy egy esetleges diszpenzáció megingatná Lajos helyzetét a lengyel trónon és beháborúhoz vezethetne Lengyelországban. Mint később kiderült, ezek az aggodalmak nem is voltak alaptalanok. A lengyel herceget ugyanis nem tántorította el az ismételt elutasítás a pápa részéről (XI. Gergely 1371. november 11-én Lajoshoz és feleségéhez küldött bullái) és 1373-ban fegyveres harcot indított gniewkowi hercegsége visszaszerzéséért (Gniewkowo — város Kujáviában), amelyet 1364-ben

adott zálogba 1000 forintért. Ez a harc 1377-ig húzódott el, amikor is a herceg döntő vereséget szenvedett és a királlyal való egyezkedésre kényszerült.

Fehér Ulászló herceg a gniewkowói földek visszaszerzésére tett 1373–77. évi kísérletek kudarcát követően Magyarországra utazott, ahol Nagy Lajossal folytatott tárgyalásai eredményeképpen eladta a királynak atyai örökségét tízezer forintért, és cserében megkapta tőle a gazdag pannonhalmi apátságot. A végső egyezsége 1377. március 16–28. között került sor a kujáviai Brzesc városában, ahol Fehér Ulászló több jeles személyiség jelenlétében lemondott a hercegségről. Ezt követően ismét Magyarországra utazott, hogy felvegye a kormányzói hivatalt a neki adományozott apátságban. Sajnos nem maradt fenn Lajos király adománylevele, így nehéz megállapítani a herceg megérkezésének pontos dátumát a pannonhalmi apátságba. Nem tarthatók azok a tudományos irodalomban előforduló feltevések, melyek szerint Fehér Ulászló már 1376-ban kormányzó volt, ha figyelembe vesszük azt a forrásokkal igazolható tényt, hogy ebben az időben még Domonkos volt az apát, hiszen tevékenységének nyomai még 1377. januárban is fellelhetők. Nagy valószínűséggel elfogadhatjuk tehát, hogy Domonkos apát a fenti időpont után halt meg, bár nem kizárt az a lehetőség sem, hogy a király távolította el hivatalából. Nagy Lajos ugyanis mindenáron szerette volna maga mellett tudni, szem előtt tartani az önféjű kujáviai trónkövetelőt, és éppen erre teremtett lehetőséget azzal, hogy Ulászlónak adományozta az egyik magyarországi apátság kormányzói hivatalát. Lehetséges tehát, hogy egy ilyen, magasabb szempont Domonkos apát eltávolítására és a pannonhalmi apátság kormányzói hivatalának átruházására a kujáviai hercegre készítette a királyt.

Mindenesetre Fehér Ulászló az 1377. márciusban a kujáviai Brzesc városában megkötött egyezményt követően, nem korábban, mint 1377. április elején érkezett Magyarországra. Az apátsági kormányzói hivatalban folytatott tevékenységének első nyomaira azonban csak az év végére vonatkozóan találunk adatot Szepesi Jakab országbíró 1378. február 18-án kelt oklevelében, amelyben a pannonhalmi kolostornak ítéli az Apátú községhez tartozó rétet. Az apátság és az Apátival szomszédos Gulácsi község nemesei között már 1372 óta tartott a viszály, attól fogva, hogy a gulácsi urak alattomban elfoglalták az illető rétet. A Szt. Márton kolostor akkori apátja, Czudar László azonnal intézkedni kezdett a rét visszaszerzése érdekében, saját nevében egy bizonyos „Gench” nembéli Miklóst küldve delegátusként, hogy az ügyet az országbíró elé tárja. Czudar László halála (1372) után utóda, Domonkos apát folytatta a birtokvitát, majd az ő halála (vagy eltávolítása) után Fehér Ulászló vitte tovább az ügyet mint az apátság kormányzója. Minthogy nem volt illendő az apát-kormányzónak személyesen megjelenni a bíróság színe előtt, egy bizonyos Bálint fia Lászlót jelölt ki, hogy a vitában képviselje a pannonhalmi konventet és a kormányzót. Mindhiába próbálták azonban a bíróság elé idézni a gulácsi nemeseket. Ők ugyanis elismerték, hogy nem rendelkeznek kellő bizonyítékkal igazuk alátámasztására, ennek ellenére továbbra is jogtalanul a birtokukba tartották a kolostori rétet. Végül 1378. február 18-án hozott ítéletet az akkori országbíró, Szepesi Jakab. Amint az várható volt, a vitatott rétet visszatda a pannonhalmi apátságnak, addigi jogtalan bitorlót pedig halálra és vagyonuk elkobzására ítélte. A gulácsiak elkobzott javait három részre osztották, amelyből egy rész az apátságra szállt, a fennmaradó kétharmad pedig Szepesi Jakab tulajdonába került.

Ilyenformán Fehér Ulászló kormányzósága Pannonhalmán igen kedvezően indult, igyekezetének köszönhetően ugyanis visszakerült az egykor elveszített rét, és egyúttal a kolostor birtokai nemhogy megfogyatkoztak volna, de még növekedtek is.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy 1378. elejéről rendelkezünk még két oklevéllel. Mindkettőt Nagy Lajos adta ki egyazon napon, február 24-én, Visegrádon. Ezek tovább bővítik Fehér Ulászló apáti-gubernátori tevékenységére vonatkozó ismereteinket, egyúttal cáfolják egyes történészek állítását, mely szerint a herceg a pannonhalmi apátságban tartózkodván semmi hasznosat nem cselekedett volna, és csak arra várt, hogy módja nyíljon azt elhagyni, s hogy végre öröklött birtokainak visszaszerzésével törődhessék.

Rögtön a gulácsi nemesek által elfoglalt rét visszaszerzése után Ulászló herceg — tanulván a fenti példából — elhatározta, hogy biztosítja az apátság jóságainak többi részét is egy esetleges birtokfoglalás ellen. E célból fordult Lajos királyhoz két oklevél megerősítését kérve, amelyek a győri káptalanban keltek 1296-ban és 1332-ben, és a kolostor javai közé tartozó Komárom megyei Lak-Csicsó birtokrészt érintették. Ezen kívül a király elé terjesztette — szintén megerősítés végett — Kont Miklós 1362. május 20-án kelt ítéletét, amelyben a nádor az apátság tulajdonának ismeri el a tapolcai malmot. Lajos király, aki különös kegyben tartotta a pannonhalmi Szt. Márton apátságot, hajlott Ulászló herceg kérésére, és 1378. február 24-én Visegrádon kiállított a kolostor számára két oklevelet. Az elsőben transzszummálja a győri káptalannak a Komárom megyei Lak-Csicsó birtokrészre vonatkozó okleveleit. A káptalan 1296-ban igazolta, hogy egy bizonyos Mihály mester mintegy 20 évvel korábban zálogba adta Lak-Csicsóhoz tartozó birtokát a pannonhalmi apátságnak, majd 1332-ben ugyanez a káptalan tanúsította, hogy Mihály mester utódai 20 széles bécsi márkáért eladták a falut az apátságnak. Második oklevelében pedig a király megerősíti a kolostort jogaiban a Zala megyei Tapolcán levő malomra vonatkozóan Kont Miklós nádor döntése alapján, amely a malmot a kolostornak ítéli Szenyi Gergely és utódai követelése ellenében. Fehér Ulászló ezzel a lépésével biztosította a kolostor jóságait az apátsági birtokokkal szomszédos nemesség esetleges újabb birtokfoglalásai ellenében.

De ezzel még korántsem merült ki az apát-kormányzó gondoskodása a kolostor vagyonáról. Tudjuk ugyanis, hogy a következő évben, 1379-ben energikusan védelmezte azt a vámot, amit a Sió bal partján fekvő Jut községben szedett az apátság. A vámról tudniillik igényt formált a Szt. László templom prépostja, András, és egy bizonyos Bessenyő Miklós is, annak ellenére, hogy a juti vám már legalább 1335-től a kolostoré volt. A korábbi apátok nyilván elhanyagolták a vám beszedését, mert a vita csak 1382-ben ért véget a kolostor számára kedvező eredménnyel, amikor is a Szepesi Jakab országbíró nevében ítélkező Szécsi Miklós megerősítette a Szt. Márton kolostor jogát a vitatott vámról. Fehér Ulászló ekkor már nem tartózkodott Pannonhalmán, mivel 1379 októberében elhagyta az apátságot és Gdańskba utazott. Ott találjuk őt már október 20-án, de pannonhalmi tartózkodása végéig gondot fordított az apátság vagyoni helyzetére. Erről tanúskodik az a tény is, hogy október 6-án még a kolostorban tartózkodott, és felügyelte a Jut községben szedett vám jogáért éppen ekkor folytatott vitát.

Fehér Ulászló Pannonhalmán töltött utolsó napjaira vonatkozóan rendelkezünk még egy dokumentummal, amelyet Erzsébet királynő 1379. október 2-án Budán állított ki és küldött a pozsonyi káptalanhoz. Ez az írás arról tanúskodik, hogy Ulászló herceg bizonyára levelezést folytatott Erzsébet királynővel. A királynő ugyanis azzal a kéréssel fordul levelében a pozsonyi káptalanhoz, hogy juttassanak el — az ő írásával együtt — két levelet Ulászló herceghez, a pannonthalmi apátság kormányzójához. Egyúttal hozzáteszi: *„Et quicquid idem visis iisdem literis nostris fecerit vel responderit, nobis fideliter rescribatis.”*

Sajnos nem tudjuk, hogy Erzsébet királynő levelei eljutottak-e Ulászlóhoz, s ő miként fogadta. Bizonyára nem találták már a herceget Pannonhalmán, mivel — amint már említettem — ott-tartózkodásának utolsó nyoma október 6-ról származik, október 20-án pedig már Gdańskban találjuk. Ezek szerint — figyelembe véve a Pannonhalma és Gdańsk közötti igen nagy távolságot — rögtön október 6-a után útra kellett kelnie. Amennyiben Erzsébet királynő október 2-án indította útnak leveleit Budáról, majdnem lehetetlen, hogy október 6-a előtt Pannonhalmára értek volna, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy előbb Pozsonyba küldte azokat, és onnan kellett átírányítani a Szt. Márton apátságba.

Fehér Ulászló tehát valószínűleg váratlanul hagyta el a kolostort. Az eddigi szakirodalom több különböző feltételezéssel élt erre vonatkozóan. Úgy tűnik, hogy *Jan Dąbrowski* lengyel történésznek volt igaza, amikor azt írta: „Ulászló elutazásának oka az egyházszakadással kapcsolatos számításában gyökerezik, amely éppen ekkor robbant ki Nyugaton. Számított VII. Kelemen támogatására, mint később kiderült, helyesen.”

Valóban: az Avignonban székelő ellenpápa, VII. Kelemen 1382. szeptember 15-én kiadta Fehér Ulászlónak a szerzetesi eskü alóli diszpenzációt tartalmazó bullát. Ez a bulla, amelyben *J. Leniek* szerint benne foglaltatott teljes életrajza „önnön tanúvallomása szerint”, mégsem tesz említést arról, hogy Fehér Ulászló Pannonhalmán tartózkodott volna. De a kujáviai herceg esélyein ez már mit sem változtatott; a lengyel trónt nem ő, hanem Nagy Lajos leánya, Hedvig, majd annak férje, Jagelló Ulászló örökölte.